

Др Борис Беговић*

Peter T. Leeson, *The Invisible Hook: The Hidden Economics of Pirates*, Princeton Oxford, Princeton University Press, Princeton NJ 2009, 271.

Шта је заједничко људима који чине следећу тројку: (1) Капетан Џек Спероу (*Jack Sparrow*), личност из маште; (2) Капетан Црнобради (*Blackbeard*, рођен као *Edward Teach*), историјска личност, погинуо 1718. године; (3) Едвард Кардел, нажалост историјска личност? Одговор је неочекиван: самоуправљање!

Управо је то основни закључак књиге Питера Лисона посвећене економској анализи пиратерије. Реч је о класичној пиратерији, која је свој врхунац доживела крајем XVII и почетком XVIII века, а не о овој данашњој, што компјутерској, то оној сомалијској. Класични пирати су били веома способни мореполовци, који су успевали да месецима плове отвореним океаном, још способнији ратници на мору и људи који су у доба једрењака успевали да делотворном организацијом реше читав низ фундаменталних проблема колективног живота на мору, у невероватно скученом простору тадашњих бродова. Да не буде забуне, књига се бави пиратима, људима који су били с оне стране закона, криминалцима најгоре врсте, а не гусарима (различите врсте: *corsairs, privateers, buccaneers*), онима који су се бавили истоветним пословима пљачке, али су то чинили у име државе, на основу владареве повеље, што би се, коришћењем модерног речника, могло окарактерисати као јавно-приватно партнерство. Наравно, гусари не само да нису сматрани криминалцима, него су били и остали национални хероји.

Пошто смо раздвојили жито од кукоља, да се вратимо пиратима, криминалцима. Они су, по мишљењу аутора, рационални људи, па решавању наведених проблема приступају на рационалан начин. На најзначајнији проблем организације колективне акције на

* Аутор је редовни професор Правног факултета Универзитета у Београду и председник Центра за либерално демократске студије.

мору одговорили су формирањем ООУП-а – основне организације удружене пљачке. Управо тако, на мору пљачка мора да буде удружена – усамљени пљачкаш на пучини не би могао ни да преживи, а камо ли да буде делотворан у свом послу. Због тога су односи на броду били самоуправљачки. Постојала је повеља о удруживању (злочиначког) рада, којом су сви чланови посаде пиратског брода, од команданта, до обичног морнара, преузимали радно-пљачкашке обавезе и на основу тога стицали права у подели плена. Радна снага је сматрана за основни производни фактор, док је капитал, отелотворен у пиратском броду био од секундарне важности. Тај брод је обично био прибављен крађом, па се тиме и питање власништва над капиталом било од секундарне важности – баш као код Кардеља. Онај који је у ООУП унео брод није могао да полаже никаква права на основу тога. Стога аутор говори од својеврсној демократији у којој су постојали први међу једнакима (командант и први официр). Овим је, на рационалан начин, што неминовно не значи и на ефикасан, решен проблем организације. Тиме се враћамо на основну полазну претпоставку аутора – пирати су рационална бића, која се рационално понашају и дају рационалне одговоре на основна економска питања.

На пример, на питање асиметрије информација – озлоглашена пиратска црна заставица са мртвачком главом (*Jolly Roger*) решава управо тај значајан економски проблем. Када се два брода сусретну на отвореном мору, није јасно ко је на другом броду и какве су му намере, па ни посада првог брода не зна како да се постави. Пиратском заставом се јасно шаље веродостојан сигнал сваком броду шта може очекује. Беспштедну пљачку, без трунке милости и, уколико је потребно (бар тако сматра аутор), насиље. На овај начин се шаље јасан сигнал да је свако узмицање осуђено на пропаст и да је сваки отпор узалудан. Дакле, овим се увећава информисаност учесника и стварају подстицаји да не дође до насиља. Уколико посада и путници брода жртве сарађују, уколико пиратима беспоговорно и у потпуности испоруче своје богатство, неће бити насиља. Будући да су се пирати разликовали по својој репутацији, по томе на какво су насиље били спремни, често се на саму црну заставу уноси и специфичан заштитни знак појединачног пирата (*brand*, данашњим језиком речено), како не би било забуне да ли се сусрећете са, на пример, Црнобрадим.

Решење проблема асиметрије информација путем заставе показује економску рационалност на делу. Аутор даље развија ову тезу на плану стварања пиратске репутације. Сходно томе, нормалном човеку непојмљиво насиље над жртвама, тамо где га је било, није последица психопатске природе пирата, већ сасвим рационалне одлуке да се створи репутација оних против којих је сваки отпор узалудан и, још горе, контрапродуктиван. Као последица, стварање

ове репутације и њено саопштавање сигналом који је отелотворен у црној застави, као и причама које су се шириле лучким крчмама, умањује укупно насиље. После јасно демонстриране силе и ефекта те демонстрације, силу не треба ни примењивати – економски ефикасно решење и то за обе стране. Пирати су и те како били свесни да је свака борба је ризикантна, на мору посебно; можете да погинете, да budete тешко рањени, без икакве могућности за медицинску негу итд. Надаље, казне за непослушне (некооперативне, модерним речником речено), додуше драстичне, биле су у функцији одвраћања од таквог понашања (генерална превенција). Дакле, ништа од уобичајене слике, стереотипа пирата као пијаних психопата, са плетеним балоном рума у једној руци, кратком сабљом (*cutlass*) у другој и папагајем на рамену.

Економски рационално се решавало и питање прибављања пиратске радне снаге – „људских ресурса“, модерним речником речено. То је чињено на тржишту радне снаге – пирати су били добровољци. Будући да се ради о поморцима, опције су им биле трговачка морнарица, у којој се јако добро знало ко је власник брода и ко је његов опуномоћеник на командном мосту, и ратна морнарица у којој су се те ствари знале још боље (сетите се брода „Баунти“). Отуда су многи имали подстицаје да се ослободе строге дисциплине и добровољно придруже самоуправљачима на пиратском броду. Због тога, сматра аутор, пада у воду мит о окрутним пиратима који отимају чланове посаде трговачких бродова које су заробили. Бар ће у Србији, земљи у којој још увек постоји носталгија за самоуправљањем, велики број људи да их разуме. А значајан извор пиратских људских ресурса били су гусари. Када истекне повеља, када се заврши рат против кога је већ био, нема више овлашћења за пљачку на мору, па се стечена практична знања (*know-how*, модерним речником речено), користе без овлашћења владара – приватна иницијатива на слободном тржишту на мору.

Пирати су, сматра аутор, били пионири у још нечему – расној равноправности. Не само да боја коже није била релевантна, него су забележени случајеви да су пирати ослобађали црне робове са бродова који су их превозили у Америку, како би попунили своје „људске ресурсе“. Вишком робова су, наравно, трговали. Питање родне равноправности је третирано на специфичан начин, вероватно због поморачких предрасуда (можда је и била нека емпиријска верификација – студија случаја) да жена на броду доноси несрећу. Чињеница је да су постојале пираткиње (најчувенија је Крвава Марија – *Marie Sanguine*), али су због наведених предрасуда, морале да се облаче као мушкарци. Аргументи у прилог оправданости тог модног стила могуће наћи и у практичним разлозима – тешко да су вечерње хаљине

прикладне за обављање пиратских послова. Мислим да би ове аргументе прихватила чак и Повереница за заштиту равноправности.

Наведена равноправност огледала се и у расподели плена, по старом самоуправном начелу расподела према резултатима рада, у овом случају резултатима пљачке. Колико ко учествује у пљачки, толике су му и припадности из централног бродског трезора. А да нема дискриминације брину се сами самоуправљачи, па неко ко је прекршио договорено може да се пробуди без гркљана или да током ноћи једноставно нестане у мору.

Књига подстиче читаоца да размишља о рационалном понашању људи у необичним околностима. Међутим, аутор, желећи да се раскринка традиционални стереотип о пиратима као психопатама, превише инсистира на њиховом искључиво рационалном понашању, тако да је успоставио нови стереотип, који је у складу са новим холивудским трендом приказивања (карипских) пирата као романтичних јунака. Дакле, ови нови пирати су рационални, свесни самоуправљачи који, решавајући проблеме организовања колективне акције на мору, нуде решења која ће се касније прихватити на копну. Они су демократе у души, на нивоу свог брода додуше, предани самоуправљачи, немају расне предрасуде, заговорници мултиетничке толеранције, вешти менаџери коју управљају репутацијом своје пословне јединице. Толико су добри да постају неинтересантни.

Занимљиво је и следеће питање: а када су били тако напредни, где су данас? Пирати су нестали крајем прве половине XVIII века. То се догодило онда када су се озбиљни наљутили, тј. када је Велика Британија решила да употреби озбиљне ресурсе да спречи нарушавање слободне трговине светским морима. И тада је сцену ступила хијерархијски уређена морнарица у којој се, између осталог, знало ко је власник капитала. Једноставно, на сцену је ступила капиталистичка корпорација. У тој конкуренцији пирати-самоуправљачи нису имали никакве шансе. Као што се југословенско самоуправљање распало за трен ока са доласком капитализма, тако су и пирати отишли у (холивудску) легенду.

Књига чији је поднаслов „економска анализа пиратерије“ има две слабости. Њена економска анализа је површна, а њена анализа, односно историја пиратерије је сиромашна. Што се прве тиче, почетни ниво економске анализе, примењене на занимљивом феномену, може да послужи да привуче читаоце економској науци, да буде тек прва књига после које ће уследити многе друге, укључујући не толико занимљиве и не баш превише распеване уџбенике. Што се другог тиче, много дескрипције, мало историјских извора, прилично нагађања без доказа, честа понављања, све у функцији поткрепљивања основне тезе – практично новог стереотипа. Ипак, читање ове књиге

је лагодно задовољство, готово на нивоу лаке забаве. Ово није књига за озбиљне економисте и није књига за озбиљне историчаре пиратерије. Али је свакако књига за – све остале. И после читања књиге остаје још један закључак који прати читаоца. Историја никада не почиње од „нас“! Чак ни југословенски комунисти нису смислили самоуправљање. То је још давно учинио – Црнобради!